

ROBOTTAN KORKULUR MU?

AHMET ERHAN GÜCİZ

Geçtiğimiz yüzyılda insanlık, bilim-teknoloji alanında, insanlık tarihine göre oldukça kısa denilebilecek bir zaman aralığına sığan bir yığın gelişmeye tanıklık etti ve elbette ki tüm bu gelişmelerin öznesi oldu. Bu süre zarfında yaşanan ilerlemeler ve ortaya konan ürünler kimi zaman hayretle, kimi zaman korkuyla, kimi zaman ise coşkuyla karşılandı. Toplumların bu olaylar karşısındaki tepkilerinin kendiliğinden olmadığını, tepkilerin

zetin, insanların bilimsel ve teknolojik gelişmeler karşısında neden zaman zaman şaşırıp korkmalarını ya da coşmalarını istediğini yazı boyunca açmaya çalışacağım. Ancak baştan belirteceğim şudur: Robotlardan korkulmaz; robotların ortaya koyduğu performans karşısında -ki bu performans doğrudan robotların üreticisi konumundaki insanlığın performansıdır- hayrete düşülmez; ve açıkçası robotlar aklın iktidarında

geleceğimize ışık saçacaklarına dair ümit vaat ediyorlarsa da bugün için yaşananlarda coşulacak bir yan yok.

Teknolojik gelişmelerin çoğu insan için en ilgi çekici ve çarpıcı sonuçlarından

biri, robot üretim ve tasarımında gelinen nokta. Dolayısıyla robotlar üzerine kurulacak bir tartışmanın hem ilgi çekici olacağını, hem de genel olarak bilim ve teknoloji üzerine tartışmayı mümkün kılacağını düşünüyorum. Mutfaklardan Güneş sisteminin diğer gezegenlerine uzanan çok geniş bir alanlar yelpazesinde robotlar giderek daha önemli roller üstleniyor. Yakın bir geçmişte bilimkurgu yapıtlarında rastlanan "günlük hayatın sıra-

dan bir unsuru haline gelmiş, evlere kadar girmiş, insan görünümü robotlar" kurgusu kulağa artık eskisi kadar gerçekübtü gelmiyor. Hatta insana benziyecek şekilde üretilmediklerinden pek fazla dikkat çekmese de robotlar artan bir hızla soyut motiflerden somut gerçekliklere dönüşüyor, sıkça karşımıza çıkıyorlar. Cıvata sıkkan, boya yapan, yük taşıyan, meyva sıkkan robotlara, çocuk bakan ev temizleyen, itfaiyecilik yapan robotların eklenmesi tasarlanıyor. Robocop'un sadece bir film kahramanı olarak kalacağı sanılmamalı.

Top Oynayan Robotlar

Futbol oynayan robotların televizyon ekranına çıkışının hemen ertesi günü, berberden üniversiteye birçok yerde, birçok insanın "abi robotlar top oynuyor, olacak iş değil ya" ya da "adamlar ne yapmış be, top bile oynatıyorlar robotlara" deyişi, farklı noktalara işaret ediyor olmakla beraber, her iki çıkış da düzenin ciddi bir ideolojik başarısını gösteriyor. İnsanlar bilim ve teknolojideki gelişmeleri kendilerinin tamamıyla dışında ve uzağında görüyorlar. Bu gelişmeleri sağlayan çeşitli ülkelerin işçileri, bilim adamları, insanlığın yüzlerce yıllık birikimi değil, doğrudan düzenin kendisi olduğunu düşünüyorlar. Kapitalizm üretici güçlere bilim-teknolojinin eşgüdümlü yükseldiğini söyler ve bu

düzenin ideolojik çıkışları ve hedefleri tarafından büyük ölçüde belirlendiğini söyleyebiliriz. Öyle olmasa, insanların kendi ürettikleri robotlar, yine insanların programlamaları sonucunda futbol oynar gibi yapıyor diye hayrete kapılmalarına, silah tutuyor diye korkmalarına, oda büyüklüğündeki cam plakaları kırmadan taşıyabiliyorlar diye coşmalarına bugün için hiç gerek yok. Dü-

eşgüdümlü yükselişi iktidarının temel olarak göstermeye çalışırken mevcut üretim ilişkilerinin toplumun "teknik olarak zorunlu" örgütlenme biçimi olduğunu iddia eder. İnsan hiçbir zaman kendi yarattığı aygıt karşısında güçsüz, aciz ya da aptal değildir. Ancak kendi ürünü olan bilim-teknoloji karşısında kendisini güçsüz, aciz ve aptal hissetmesi, düzenin meş rutiyesini kayıtsız şartsız kabul etmesine, mevcut üretim ilişkilerini değiştirme gücünü kendisinde görememesine, hatta bunun gerekliliğini bile fark edememesine neden olur. Televizyon ekranlarında futbol oynayan bir robot -ki bu noktada yeniden vurgulamak isterim, bir robot futbol oynayamaz; ancak futbol oynuyormuşçasına hareket yapar ve bu ikisi arasında çok ciddi bir fark vardır- bir gücü sorgulamaya kalkmamasını, "büyüklerinin" her şeye kadir olduğunu anlamasını, düzen değişikliğinin tüm bunlardan mahrum kalmak anlamına geleceğini bimesini söyler.

Silah Kullanan Robot Robocop

Düzenin belirli amaçları, hedefleri ve öngörülleri teknolojiye sonradan empoze edilmezler. Teknolojinin gelişim sürecine içkindirler ve bu sürecin belirleyicisidirler. Egemen sınıfın insanlara ve şeylere yaklaşımı teknolojiye ve bilime de yansıtılmıştır. Bunun ışığında şöyle bir iddiada bulunuyorum: Bugün kapitalist sistemin en tanınmış robotu, bir film "kahramanı" olan Robocop'tur ve bu kesinlikle sıradan, rastlantısal bir olay değildir. Demek istediğim, yine bir sanal kahraman olan James Bond'un en ünlü ajan oluşuyla, Robocop'un en ünlü robot oluşu arasında fark var. Polisiye romanların çoğunda katilin hizmetçi oluşuyla, bilimkurgu romanların çoğunda robotların katil oluşu arasında da fark

var. Katilin hizmetçi olarak kurgulanışında sınıfsal bir tercihin rol oynadığını zannetmiyorum. Ancak bilimkurgu romanların neredeyse yarısından çoğunda insanlarla robotların birbirlerine karşı varoluş savaşı veriyor oluşlarının, düzenin bilime, teknolojiye ve onun ürünlerine bakışı ile doğrudan ilgili olduğu kanısındayım. Teknoloji sömürüyü artırmak için ve bunu sağlayacak şekilde geliştirilirse, robotlar savaşmak, gözcülük etmek, baskı yapmak için üretilirse ve bilime yönelik böylesi bir yaklaşım rasyonalize edilmeye, doğal ve haklı gösterilmeye çalışılırsa, insanların doğal tepkisi bunlardan korkmak ve teknolojinin tüm ürünlerini bu kötü örneklerle özdeşleştirmek olacaktır. Diğer taraftan bu korku düzen tarafından körüklenir ya da yoksa var edilir. İnsanların çeşitli zamanlarda düzenin çeşitli araçlarından korkmalarında yarar vardır. Türlü araçlarla korkutulup "terbiye edilen" insanlar, kendilerinde tüm bu korkunçlukların yaratıcısı olarak gördükleri düzene karşı çıkma gücünü bulamazlar. Burada kritik olan, bu korkunun baskı ve zulümle yaratılmış olmayışı, korkanların gözünde bile son derece meşru görünüşüdür.

Hünerli Robotlar

Bugün bilimsel ve teknolojik gelişmenin doğrultusu sermaye çevrelerinin kar hırsı tarafından belirlenmektedir. Açıkçası, doğrudan insanların refahı, eşitliği ve özgürlüğü için olması gereken bu gelişmelerin günümüzde halk kitlelerinin hayatına olumlu katkı yaptığını söylemek çok güç. Bu yüzden düzen, iktidarını meşrulaştırmak için toplumda, bilim-teknolojinin işçilerin, emekçilerin yaşamını da gittikçe rahatlatan, üretkenliği sürekli artıran, insanlığın doğaya hakim olmasını

sağlayan bir olgu olduğu yanlışsamasını yaratmaya gayret eder. Başarılı olduğu ölçüde insanlar, ancak televizyon ekranlarında izleyebildikleri "gelişmeler" karşısında coşku duyarlar. Oysa bir işçi için çok açık olması gerekir ki örneğin televizyonda itfaiyecilik yaparken gördüğü robot, yine işçilerin emeğinin ürünü olmasına rağmen, bu düzende hiçbir zaman onun yanına evini söndürmekte kullanılmayacaktır. Bugün için civata sıkılan bir robot, onun için sadece ve sadece işini kaybetmesi demektir. Onun evini asla bir robot temizlemeyecek, o veya eşi başkalarının evini temizlemek zorunda kalacaklardır. İnsanlık için son derece yararlı olabilecek robotlar, daha fazla kar elde etmek için üretiliyor olduğundan, sadece sermaye çevrelerine yarar sağlamaktadırlar. Bununla birlikte, askeri amaçla geliştirilen robotları da sermaye çevrelerine yarar sağlayan robotlar olarak sınıflandırmak pekala mümkündür. O halde bugün için bu gelişmelerden ötürü coşmaya hiç gerek yok,. Ancak kapitalist sistemin günümüzde sağladığı çok ciddi bir diğer ideolojik başarı, insanlarda teknik sorunlarla pratik sorunların örtüştüğü yanlışsamasını büyük oranda yaratabilmiş olusudur. Örneğin toplumun sağlık sorunları yaşıyor olması bugün doğrudan bir düzen sorunu olduğu halde, emekçiler yine televizyon ekranla-

rında gördükleri ve bir aylık maaşları ile bir tekini bile alamayacakları yeni ilaçların icadı üzerine sağlık sorunlarının belirli ölçülerde çözüldüğünü sanıp coşkuya kapılabilirler. Ya da çocuğunu ilkokula göndermekte bile zorlanan bir işçi, son derece doğal ve insani bir hakkı gaspedilirken, internette eğitimin yararlarını dinlemek, teknolojinin ulaştığı bu "üstün" seviyeyi takdir etmek, insanlığın gelmiş olduğu bu noktadan gurur ve coşku duymak durumunda kalabilir. Teknik sorunlarla pratik sorunların böylesine örtüşüyor oluşu (!), işçi sınıfının depolitizasyonuna hizmet eder ve işçiler tüm sorunların çözmünü sağlayacak olan (!) teknokrasiyi ve onun mimarı olan kapitalist sistemi baştacı ederler. Bilimsel çalışmaların deneyimleri ile teknokratik temel kabullerin uyuşmuyor oluşundan haberleri bile olmaz. Sorunların kaynağı olanı, bir şekilde ortaya çıkmış (oış mihraklar, işçilerin tembelliği, vb.) sorunların olası ve alternatifsiz çözücüsü olarak selamlarlar. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, bırakın bilgisayar veya robotu, buzdolabı fabrikasında çalışıp evine buzdolabı alamayan işçide bile sözkonusu hayranlık ve coşkunun zaman zaman yaratılabilmesidir. Ancak unutulmaması gereken, bilim-teknolojinin beslediği rasyonelliğin çift taraflı kullanılabilir oluşudur. Bilim-teknoloji var olan üretim ilişkilerine işleve uygun bir kuramsal çerçeve olarak meşruiyet kazandırabileceği gibi, tersine tarihsel olarak zamanını doldurmuş aynı üretim ilişkilerinin baskıcı, sömürücü karakterlerini ortaya çıkarabilir. Bilim-teknolojinin ideolojik bir karakteri vardır ve ilerici insanların bilim-teknolojinin ideolojik yapısını bu yönde kullanmaları gerekmektedir. Hiç şüphesiz

bilim-teknoloji en çok aydınlanmacılığa hizmet edebilir.

Genel olarak bilim ve teknoloji de özelde robotlar da insanlığın elindeki araçlardır. Birçok diğer araç gibi robotlar da özünde kötü değildir, ya da iradi müdahale olmadan güzellik saçmaz. Dahası aynı araç, bir toplumsal sistemde insanlığa zarar verecek ya da zarar vermeyecek şekilde kullanılırken, bir diğer düzende insanlığın yararına hizmet edebilir. Bir diğer değişle araçlar sahiplerinin karakterini yansıtır. Günümüz dünyasında teknolojik gelişmelerin doğrultusunu, alanda çalışan bir grup uzmanın iyi niyetli ve insani girişimleri değil, onlara kaynak sağlayan, onları yönlendiren, ürettiklerinin de alıcısı olan sermaye çevreleri belirliyor. Dolayısıyla bir teknoloji ürününün, örneğin bir robotun, gerçek anlamda insanlığa faydalı olup olmayacağı bizzat yaratıcısı olan bilim adamı tarafından değil, içine doğduğu toplumsal sistemin geleceğe dair planları ve gelecek öngörüsü tarafından belirleniyor. Bilimin, teknolojinin ya da robotların bugün çok insani ve yararlı bir şekilde kullanılmıyor oluşunun nedeni budur. Yoksa robotların doğasının kötü oluşu ya da robotlar üzerine çalışanların beceriksiz ve/veya kötü niyetli oluşları değil. Yalnız robotlar değil, insanlığın diğer araçları da bugün sermaye çevrelerinin karlarını artıracak şekilde kullanılıyor. Aynı şekilde bilimin, teknolojinin ve robotların insanların mutlu ve aydınlık geleceği için, eşitlik ve özgürlük için oynayacakları role duyduğum güven de bundandır. Robotlar gerçek sahipleri olan işçi sınıfının elinde, sömürü ve baskı aracı olarak kullanılmayacakları bir toplumsal sistemde insanların özgürleşmesini sağlayacak-

lar. O halde robocoplarla savaşırken robotlarla barışmayı becerilebilmek gerekiyor. Oyunağı elinden alınan çocukğun kızıp oyunağı kırmasındaki saflığı sergilememek, doğrudan hırsızın kafasını kırmak gerek. Kim korkar robotton. Tarihin karşısına robocoplarını dikebileceklerin sananlar korksun.

Robotsuz Olur mu?

Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin kurumsallaşması, toplumu rasyonelleştirir. Bilim toplumsal hayatta yer edindiği ölçüde, eski dogmalar tavsiye edilirler ve Weber'in deyişle ingeler ve kültürel gelenek "büyüden adındırılır." Dahası silah sanayindeki ve benzeri birkaç alandaki gelişmeler dışında tüm bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, insanlığın özgürleşmesine hizmet etme potansiyeli taşırlar. Aydınların ve ilericilerin bilime, teknolojiye, onların ürünlerine ya da bilim-teknoloji alanında sağlanan ilerlemelere karşı olmaları son derece anlamsızdır. Açıkçası, daha güzel bir dünya isteyen insanların, bilime ve teknolojiye uzak durup soğuk bakmaları, gelecek için örneğin bir köyde inzivaya çekilmekten öte bir plan yapmaları kabul edilemez. Bilim-teknoloji düşmanı olup da ilerici olunmaz. Ancak tüm bunlar, düzenin bilim-teknolojiye bakışımı, yürürlükteki bilim-teknoloji politikalarını onaylamayı gerektirmez. İlerici olmanın aynı derecede önemli bir diğer şartı da insanlığın araçlarını insanlık için değil, kar için kullananlarla mücadele ediyor olmaktır. O halde yapılması gereken bilimsel-teknolojik gelişmeleri yok saymamak, aksine yakından takip etmek, insanlığın aydınlık geleceğine hizmet edebilecek olanları ayıklamak, diğerlerine karşı insanları aydınlatmak ve uyarmak olmalıdır. Eşitlik ve özgürlüğün dünyasında robotlara biçilen görevler de olacak. Öyleyse

robotsuz olmaz.

Saint-Simon "Yararlı egemenlik, insanın insan üzerinde değil, nesnelere üzerinde kurduğu egemenliktir" demiş. Önermenin doğru olduğunu ve dahası, doğaya daha etkin bir hükmetme arzusunun, doğaya hükmetme aracılığıyla insanın insanı sömürmesinin araçlarını genişletme amacına önsel olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bilim ve teknolojinin bugün için insanın insanı sömürmesinin yöntemlerini zenginleştirir ve güçlendirir biçimde kullanılıyor oluşu değişmeye mahkumdur. Bilim, kesinlikle Herbert Marcuse'un dediği gibi "kendi özgün yöntemi" ve kavramları yüzünden doğaya hükmetmenin insanlara hükmetmeyle bağlı kaldığı bir evren tasarlamaz ve böyle bir evreni teşvik etmez. Bunun tasarlayıp teşvik eden kapitalist sistemin kendisidir ve bilimi bu yönde kullanmaktadır. İnsanın doğasında olan doğaya hükmetme arzudur; bu yüzden bilim-teknolojinin insanları değil nesnelere yönetmek üzere kullanılacağı bir toplumsal sistemin kurulması sanıldığı kadar zor değildir. Örneğin robotların ve otomasyonun mantığında insanların doğaya hükmetmeleri, nesnelere yönetmeleri varken, bugün dünyanın hemen her yerinde sömürüye hizmet etmeleri bilimin suçu değildir.

Robot kavramı ilk olarak 1920'de ünlü Çek yazar Karel Capek tarafından kullanılmış. "Robot" sözcüğü Çekçe "zorunlu emek" anlamına gelen "robota"dan geliyor. Yani robot, sadece kelime anlamına uygun tasarlanıp geliştirilse bile insanlıkla barışık olacaktır. İnsanın doğasına uygun olmayan zor, yıpratıcı işleri robotların yapmasına kim karşı çıkar?

Şüphesiz kapitalist sistemde tasarlanmış/tasarlanacak olan tek robot Robocop değil; insanlara hizmet edebilecek birçok robot da kapitalist dünyada üretiliyor. Örnek olarak sa-

nayide otomasyona geçişte ilk olarak kullanılan robot elleri alalım. Gün boyu, hiç durmaksızın aynı cihazın, aynı civatasını sıkamak kesinlikle insani bir uğraş değildir. İşçiyi çevresine, çalıştığı ortama, iş arkadaşlarına, kendi emeğine yabancılaştırır; özellikle psikolojik açıdan fazlasıyla yıpratıcıdır. Robot el ilk kez ABD'deki otomobil fabrikalarında bahsettiğimiz işleri yapan işçilerin çoğunluğu zencilerdi ve başta zenciler olmak üzere tüm işçiler, işin doğasının da ötesinde baskı ve sömürüye maruz kalıyorlardı. Elbette ki işçiler buna tepki gösteriyorlardı ve Amerikan arabalarının çoğunda bazı civataların sıkılmayıp koltuğun altına atıldığı görülüyordu. Bir robot asla böyle bir şey yapmaz. Robotlar greve gitmez, iş yavaşlatmazlar. Robotlar şikayet bile etmeden, mesai bitmeden çalışırlar. En fazla arıza yapabilirler ki insanlar da hastalanıp "arıza" yapmıyorlar mı? İşte bu yüzden sermaye sınıfı robotları çok sevmiştir. Ancak bu kesinlikle işçilerin robotları sevmelerinin önünde bir engel olmamalıdır. Bugün için robotlar, otomobil fabrikalarında ölesiye sömürülen işçilerin ondan bile mahrum kalmaları anlamına geliyor olabilir; fakat aynı robotlar aklın iktidarında o işçilerin çok daha insani faaliyetlerle uğraşmalarını sağlayacak dostları olabilirler. Burada, var olan robotların insanca kullanılmalarının ötesinde, robot tasarım ve üretiminin deinsanlığa ve akla hizmet edecek tarzda değiştirileceği düşünülürse robotları sevmek için daha da fazla nedenimiz olduğunu görüyoruz. Rahatlıkla iddia edebilirim ki, hiç şüphesiz bir üretici güç olarak üretim tarzından bağımsız olmamakla birlikte ve kapitalist sistemde kötü kullanılıyor oluşuna rağmen, robotlar bilim-teknoloji alanındaki en ilerici, en in-

sancıl ve en "solcu" gelişmelerden birisidir.

İnsan hayatının her türlü kısıtlılıktan kurtarılması için, günlük çalışma saatinin azaltılması, herkesin çalışabilir ve üretebilir hale gelebilmesi için, iş güvenliğinin artırılabilmesi için robotlar ve otomasyon önemlidir. Robotlar ve otomasyon sayesinde insan hayatına ya da insan psikolojisine zarar verebilecek mekanlarda ve işlerde insanların çalışmak zorunda kalmaması, kimi kimya fabrikalarında, enerji santrallerinde robotların insanların yerini alması, yük taşımada, fazlasıyla rutin işlerde robotların kullanılması ve insanların sadece çok daha insanca faaliyetlerle ilgilenmelerinin olanaklı kılınması, eşitlik ve özgürlüğün dünyası için önemlidir.

Aristo, "Dokuma tezgahları kendi kendilerine ördüklerinde insanlığı köleliği sona erecek" diyerek çok önceden otomasyona güzelleme yapmış. Son derece mantıklı olduğu halde, bugün daha neler neler "kendi kendine" olabiliyorken insanlığın köleliği sona ermiyorsa, bu ne Aristonun ne de robotların sbuçudur. Güzellikleri yaratacak, hayatı insanca yaşanır hale getirecek olanlar robotlar değil, onları kullanan eller ve beyinlerdir. Faşizmin elektriği bir işkence aleti olarak kullanması, bizim elektrikten değil, faşizmden nefret etmemize yol açmalı. Aynı şeyler robotlar için de geçerli. İnsanlık bunca yıllık birikiminin sonucu olan araçlarını sevmeli, onlara sahip çıkmalı. Faşizmde ücretli kölelik düzeni de yeryüzünden silindiğinde, elektrik de robotlar da yine kullanılıyor olacak; üstelik çok daha insani amaçlarla. Öyleyse elektriksiz de olmaz, robotsuz da olmaz.

